

Այս պատճառով, երբեք չառաքանակ ժահկանացուներ՝ մենք չենք

կարող իմանալ թէ զոնէ այսուհետեւ ինչ պիտի կարողանայ անել ժամանակակերպ հառաքարութիւնը: Անա նա լսեց ձայներ և խորհուրդներ, ստացաւ լիազօրութիւններ: Յետոյ, Թող այդ ասին պատասխանատու կառավարիչները, այն մարդիկ, որոնք իրանց ձեռքումն են պահում պետութեան զեկը այսպիսի մի գծերդակ միջոցով:

Մենք, մարդկօրէն դատելով, պիտի ամենից առաջ խոստովանենք որ առևտրական այս ամբողջ գծախառնութեան միջոցով պատմութիւնն է որ կրկնում է իւր յաւիտենական, անեղ դասը:

Մեզ կեղեքում էր սանձարձակ բռնապետութիւնը: Նա ընկաւ, անսահման ռեկորութիւն պատճառելով մեզ: Բայց մենք մեր հրճուանքների մէջ մոռացանք որ մեզ կեղեքել կարող է և սանձարձակ ծայրայեղութիւնը: Պաշտպանուելով բռնապետութեան վերադարձի հնարաւորութեան դէմ, մենք աւելորդ համարեցինք պաշտպանութեան որ և է միջոց սանձարձակ ծայրայեղութեան դէմ: Լինդակառակը, բաց արինք նրա առջև բոլոր դռները, տուինք նրան ազատ գործելու բոլոր հնարաւորութիւնները:

Եւ թնչ եղաւ: Յեղափոխութիւնը կործանող է: Այս ճիշտ է: Բայց ճիշտ է և այն, որ եթէ յեղափոխութիւնը միաժամանակ իւր ծոցից չէ հանում ուժեղ ստեղծագործութիւն, այն ժամանակ նա թաղում է ձեռք իր կործանած կարգերի աւերակների տակ: Ռուսական յեղափոխութիւնը մինչև այժմ չէ ցոյց տուել ստեղծագործական կարողութիւն: Դեռ իր խանձարուրի մէջ նա չը կարողացաւ նկատել որ առաջնակարգ ստեղծագործական աշխատանք ներկայանում է այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանը անօրինակ, անհելի պատերազմի մէջ է գտնուում և ունի իր դիմաց մի անողորմ թշնամի: Ինքնապաշտպանութեան տարրական հասկացողութիւնը պահանջում էր մոռանալ ամեն ինչ՝ այդ թշնամուն վանելու համար: Բայց այդ միտքը մոռացուեց, և ընդարձակ ասպարէզ բացուեց զօրքի թիկունքը քանդելու համար: Մահուան սպառնալիքի ենթարկուած երկրում զուլի բարձրացրեց և ծայրայեղօրէն բորբոքուեց դասակարգային կոիւր, բերելով իւր հետ տնտեսական և ֆինանսական քաոս, արդիւնաբերութեան անկում: Երկիրը կորցրեց իր կենսունակութեան հիմքերը: Ահեղ թշնամու դէմ կանգնած զօրքերի մէջ մտաւ կազմալուծող, բայցայիչ պրոպագանդը, որ և մի կարճ միջոցում առևտրական բանակը դարձրեց կուռի անընդունակ, կարգ ու օրինաւորութիւն մոռացած մարդկանց մի ամբոխ:

Հետեանքներն այսօր մեր աչքի առջև են: Ռուս սոցիալիստների այն մասը, որ գերմանական պողպատէ բռնապետութեան ճիրանները սրեց և նրանց խրեց Ռուսաստանի սրտի մէջ, այժմ կարող են հրճուել: Գերմանացիներն այլևս Ռուսաստանը չեն համարում մեծ պետութիւն, յայտարարում են որ նա արդէն իւր մահուան դատաւիճիւնն է ստորագրել: Թիպայի ահույի ազէտը որ այսօր ամբողջ Ռուսաստանի աղէտն է, հաստատում է դերմանական յոխորտանքը:

Հինգ ամսուայ ընթացքում կատարուեց պատմութեան մէջ նմանը չունեցող մի խորտակում: Զօր է ժամանակակերպ հառաքարութիւնը որոնում փախած Լենինին և զուր է Լենինը թաղցնում իր գլուխը արդարադատութեան ձեռքից: Ամեն ինչ կատարուած վերջուցած է և պատմութիւնն արդէն իր ահաւոր դատաւիճիւնն է կարդացել, որից ազատուել չը կայ մինչև դարերի վերջը:

Այս ծանր ճգնաժամի մէջ պատմութիւնն է որ իր դասն է տալիս: Եւ վա՛յ այն ազգին, որ խուչ ու կոյր է մնում պատմութեան դասերի վերաբերմամբ:

Շատ է ուշացել Ռուսաստանը: Բայց դեռ ժամանակ ունի իր նախնական սպանիչ սխալը շտկելու համար:

Կարճ կը լինի նա մոռանալ ամեն ինչ և ամբողջովին միաձուլուել թշնամուն դիմագրելու, թշնամուն վանելու մտքի մէջ:

Թէ՛ դարձեալ ֆրագները, կուսակցական հաշիւները, տիրապետական տենչերը պիտի աջ ու ձախ ծուռտեն նրա մարմինը:

Այս հարցերից է կախուած այսօր մեր մեծ հայրենիքի գոյութիւնը:

Պատմութիւնը պատժեց: Բայց պատմութիւնը դասեր էլ է տալիս:

Եւ ամեն մի ազգ, որ արհամարհում է այդ դասերը, իւր համար կորստեան խորխորատ է փորում:

Լէօ

ԻՆՉՈՎ ԵՆՔ ՄԵՆՔ ՀԻՒԱՆԴ*)

Ազգային ամենամեծ վտանգի վայրկեանին ես կուզեցայ խուսափել կուսակցական բանակուից: Այժմ կուսակցական վեճերի ժամանակը չէ, այլ լայն միջկուսակցական համախմբման: Փոխանակ իրար դէմ յարձակուելու, աւելի լաւ կը լինէր միացած ուժերով խորհէինք, թէ ինչպէս զուրս գանք այն ծանր պարտութիւնից, որի մէջ ընկել ենք:

Ինձ թւում է, որ Ռուսաստանի դրութիւնը երբէք այնպէս աղէտալի չի եղել ինչպէս ներկայումս: Ամենամեծ վտանգը ոչ թէ դրսից է սպառնում, այլ ներսից: Թշնամին Ռուսացած է, և, անշուշտ, Ռուսաստանը միացած ուժերով կարող կը լինէր Գերմանիային ջարդափշուր անել: Եթէ մենք զրա հակասակն ենք տեսնում, այդ նրանից է, որ Ռուսաստանի միացեալ ոյժը մեզ մօտ ներկայումս պոյսութիւն չունի: Պետական միութիւնը չքանալու վրայ է, և երբեմն թւում է թէ արդէն բացակայում է:

Այդ կործանման փայլուն օրինակը երևան բերեց մեր զօրաբանակը իւր կրած վերջին պարտութեան ժամանակ: Զօրանակ չէր այդ, այլ՝ դանազան խաւերի արհեստական հաւաքածու՝ առանց ներքին կապակցութեան: Ամեն մի զումարտակ և ամեն մի զունդ, իրանք իրանց զխու եղան, և այդ պատճառով էլ եթէ երկու երեք զունդ կորցնէին կարգապահութիւնը՝ կարող էին նրա բաղդը որոշել:

Նոյն երեւոյթը մենք տեսնում ենք մի ամբողջ պետութեան մէջ: Նա էլ իրենից նոյնպէս մի արհեստական հաւաքածու է ներկայացնում՝ ոչնչով չըմիացուած կամ թոյլ միացուած մասերից—հիմնարկութիւններից, դասակարգներից և հասարակական խմբակցութիւններից բաղկացած, որոնցից ամեն միւր միայն իւր մասին է մտածում: Եւ հենց պետութեան ու կազմալուծուած զօրաբանակի միջև եղած այդ օրհասական նմանութիւնից է, որ բղիւմ են նզդիպտոսի բոլոր պատուհանները, որոնք մեզ սպասում են մօտիկ սպազայում:

Մեր պետականութեան այդ չտեսնուած աւերումը կատարում է գեմոկրատականութեան և ղեմոկրատացման՝ դրօշակի տակ:

Հենց այդ է ուրեմն ներկայիս ամենաբնորոշ ու ամենահասկանալի յատկանիշը:

Թւում է, թէ «գեմոկրատացնել» կառավարութիւնը նշանա-

*) Իշխ. Եւ. Տրուբեկովի սոյն շտեմական յղուածը տպուած է «Рыб. Сл.» յում, որը թարգմանում ենք մի քանի կրճատումներով:

կում է ամրացնել այն, աւելի լայն ու համազգային հիմքի վրայ հաստատել: Ամբողջ աշխարհում պետութեան պետութեան պայմանաւորումը է նրա ոյժով:

Բայց ինչու մեզ մօտ միայն պետութեան գեմոկրատացումը արտայայտուում է որպէս քայքայող ոյժ: Պարզ է, որ մեր աչքի առաջ ինչ-որ կոպիտ կեղծում է կատարուում, դեմոկրատիան մեզ մօտ փոխա են պցել, մեզ մօտ նա գոյութիւն չունի: Այն, ինչ որ մեզանում այդ անունով է յորջորջուում, լոկ անիշխանութիւն է դեմոկրատացման դիմակի տակ: Անթիւ ապացոյցներով կարելի է հաստատել այդ:

Այստեղ դարձեալ մեր զօրաբանակն է, որ աւելի փայլուն ապացոյցն է տալիս: Թուում է, թէ՛ զօրաբանակի դեմոկրատացումն ասելով պէտք է հասկանալ կամ նրա միացումը ժողովրդի հետ, կամ վերածումը կազմակերպուած համազգային ամբողջական գործիքի: Մեզ մօտ հենց դրա հակառակն է կատարուում. «դեմոկրատացում» ասելով սովորաբար հասկացում է առանձին մասերի կամայականութիւն. զօրաբանակի ամեն մի քայլի կախում ունենալը բազմաթիւ կոմիտէներէ, օրինակ, բանակի, զնդերի և վաշտերի, եզակի հրամանատարութեան ոչնչացումը, և առհասարակ այն ամենը, ինչ որ «միտինգային» ազգամարտութիւնն անունն է կրում: Հենց ինքը «դեմոկրատացում» հասկացողութիւնը կատարեալ աղաւաղման է ենթարկուում: Այդ ոչ թէ ժողովրդի տիրապետութիւնն է՝ որպէս ամբողջութիւն, այլ մի մասի տիրապետութիւնը ամբողջի վրայ, առաջին պատահած կազմակերպութեան կամ հենց պատահական ամբոխի տիրապետութիւն, որը իւրկամբը թելադրում է ամբողջին:

Ուշագրութեամբ դիտելով շրջապատող իրականութիւնը, մենք կը տեսնենք, որ հենց դրանում է կայանում մեզ սպառնացող վտանգների ընդհանուր աղբիւրը: Ոչ ոքի համար զազուհիք չէ, որ մեր աչքի առաջ զարգացող «փոխադրութեան» քայքայումը կարող է բոլորովին կանգնեցնել երկաթուղու երթևեկութիւնը: Սովորաբար այդ երևոյթը բացատրուում է միանշանակ օրինակով՝ «հին մեղքերով»: Չեմ վիճում. այդ մեղքերը շատ են եղել: Բայց ինչու «դեմոկրատացումը» այստեղ էլ փոխանակ բարեկաւելու գրութիւնը, աւելի է վատացրել:

Ինչու երկաթուղիներին սպառնում է առանց վտանգների ծնալու վտանգը: Որովհետեւ Դոնեցի բարածխահանքերի բանուորները կամայականօրէն ծայրայեղ չափերով քչացրել են աշխատանքի արդիւնաբերութիւնը:

Ինչու երկաթուղիները մնում են առանց շոգեկառքերի, որովհետեւ նրա նորոգութիւնը կախում է քանուորների կամքից, որոնք չեն ցանկանում աշխատել: «Դեմոկրատացումը» այստեղ էլ է նշանակում ժողովրդի թուլութիւն և անիշխանութիւն՝ իբրեւ ամբողջութիւն. աւելին ևս՝ աշխարհ արհամարհանք իշխանութեան և ժողովրդի շահերին: Եւ երկաթուղիների այն անզամալուծութիւնը, որը այդ անիշխանութեան անխուսափելի հետեանքն է կազմում, Ռուսաստանին սպառնում է նրա պատմութեան մէջ չը տեսնուած սարսափներ:

Նոյնպիսի հետեանքների է բերում և գիւղացիների առանձին խմբակցութիւնների կամայականութիւնը. շաքարի արդիւնագործութիւնը երեք քառորդ անգամ կրճատուել է, կաթ չկայ և հացն էլ դժուարութեամբ է ճարուում: Միայն «փոխադրութեան» քայքայումով չի բացատրուում այդ: Այդ առաջնում է նրանից, որ ազգաբնակչութեանը բոլոր յիշած անհրաժեշտ մթերքները հասցնելը ոչ թէ կախում է իշխանութիւնից, որ ներկայացնում է ժողովուրդը իբրեւ ամբողջութիւն, այլ՝ գիւղացիների առանձին խմբակցութիւնների կամայականութիւններից: «Ժողո-

վրդի իշխանութիւնը» գիւղում գործնականապէս նշանակում է որոշ գիւղերի գիւղացիների իշխանութիւնը հարեան կալուածատիրոջ ազարակի վրայ: Այստեղից մի շարք չարքներ են բլլւում: Շաքարը չբանում է, որովհետեւ յափշտակութեան և հողային վէճերի պատճառով ոչնչացւում են շաքարի գործարաններին կից գտնուող ճակնդեղների ցանքները: Կաթը չկայ, որովհետեւ գրաւուած են բոլոր խոտհարքերը, որոնցով կերակրուում էր կալուածատիրոջ տաւարը. հաց չկայ մասամբ գրաւուած դաշտերում բերքը անխուսափելիօրէն պակասելու պատճառով, մասամբ խռովութիւնների ազդեցութեամբ ցանքների կրճատման պատճառով, մասամբ էլ այն պատճառով, որ հացառատ նահանգների գիւղացիների կամքից է կախում ցորեն վաճառքը հանել շուկայ կամ չը հանել:

Դրան կաւելացնենք, որ այժմ ապահովութիւն էլ չկայ, որովհետեւ բանտերի կառավարութիւնը կախում է ոչ այնչափ բանտային վարչութիւնից, որչափ ազատ աքսորականների գիտակից կարգապահութիւնից, իսկ ստացուածքի անձեռնմխելիութիւնը—ընկեր գողերի կամքից: Սովի և ցրտի թշուառութեանը ևս աւելանում է գողութեան և թալանի համաճարակը:

Պետութիւնը առանց փողի և առանց իշխանութեան՝ կամաց-կամաց կեղծիքի է վերածուում: Մարտի յեղաշրջումից յետոյ, կառավարութիւնը նախ մի իրաւունք էր վերապահել, իրաւունք՝ յորդորելու և կոչել գրեւու: Եւ կառավարութիւնը չափազանց նման էր լրագրի խմբագրութեան, որ քաղաքական առաջնորդողներ է գրում: Հրամաններին փոխարինել էին ազբասանքներն ու պաղատանքները.—Դիւղացիներ, խնդրում ենք, մի յափշտակէք, իսկ Լևոնտու ծախեցէք ցորենը, ընկեր-ածխափորեր, խընդրում ենք, գործադու մի անէք. ընկեր-անիշխանականներ, խընդրում ենք, մի դաւթէք ուրիշի տունը:

Վերջին ժամանակներս սկսեցին մի քանի ոչ-բաւականաչափ փորձեր անել իշխանութիւնը վերականգնելու: Առաւելապէս կերենսկին, ըստ երևոյթին, այդ կողմից լի է բարի ձգտումներով: Բայց այդ բարի ձգտումները ընդհարում են ուժեղ արգելների հետ, հենց որ փոխանակ յորդորների կառավարութիւնը փորձ է անում իշխանութեան թէկուզ շուքը ստեղծելու, իսկոյն դժգոհողների բողոքների փոթորիկ է սկսում:

Այդպէս ընդունուեց զօրաբանակում կարգապահութիւն մտցնելու զենքերալ Կորնիլովի փորձը: Փոխանակ որ մենք ափսոսանք այն քայլերին, որոնք մեռնում են հայրենիքի համար, մենք ափսոսում ենք այն անպիտան դաւաճաններին և վախկոտներին, որոնք կործանում են հայրենիքը:

Եւր խօսք է լինում պետական իշխանութիւնը ուժեղացընելու՝ մեզ վախեցնում է ամեն մի իշխանութիւն, որ ստիպողականի քիչ նմանութիւն ունի: Դրա հետ միասին կամայական, յափշտակուած և վերին աստիճանի ստիպողական իշխանութեան գոյութիւնը մեզ մօտ ինչ-որ բնական է համարուում: Ուստի ժամանակակից ռուս պետական կազմը իրենից ներկայացնում է ոչ մի տեղ չը տեսնուած ու չը լուած անիշխանութեան և բազմիշխանութեան միացում: Պետական իշխանութիւնը յափըշտակուած է ամեն կողմից. ծոյն է միայն որ չի կորզում այն: Ում ասէք պատկանում է նա. բանուորների և այլն խորհուրդների ներկայացուցիչներին, հարկւրեականների կոմիտէներին, առանձին գիւղերին, կամ թէ... անիշխանական կազմակերպութիւններին, և ամենից քիչ՝ իրեն, կառավարութեանը: Մասնակի դէպքերում իշխանութիւնը յափշտակում է չես իմանում մեծ կողմից,—ինչպէս պետական այն աւտոմոբիլները, որոնք յեղափոխութեան սկզբի օրերում կարելի չէր գտնել, որովհետեւ յայտ-

նի չէ Քար էին տարել նրանց անյայտ շփոթները, որոնք գործում էին «յանուն ժողովրդի»:

Մի կողմ՝ թողնենք յանցանքներին: Աւելի լաւ է խօսենք այդ իշխանութիւն յափշտակութեան և չքացման ընդհանուր պատճառների մասին: Նախ այդ իշխանութեան մասին ժողովրդական խաւերում շատ տարբերակաւ հասկացողութիւն է տիրում. վայրենի հասկացողութիւնից բխած նոյն համանուն իշխանութիւնն է, որ նկատում էր մեզ մօտ նախքան Բրիտիկան շրջանը: Ազատութիւնն այժմ էլ մօթ խաւերում հասկացում է որպէս բնութեան և ճշման հասկացողութիւն. որպէս ոչ ոքի որպէս բնութեան և ճշման հասկացողութիւն. Այդ չշանկում է իշխանութեան ամէլ վճարելու ազատութիւն: Այդ չշանկում է իշխանութեան ամբողջութիւն՝ պարտականութիւնների կատարելու բացակայութեամբ:

Այստեղից էլ ծագում է դեմոկրատիայի կեղծումը: Ժողովրդի իշխանութիւնը, որպէս ամբողջութիւն, հենց այդ պատճառով էլ փոխարինում է առանձին գաղափարների, միութիւնների և խմբակցութիւնների վայրենի կամքով, որոնք յափշտակել են իշխանութիւնը:

Մոսկալի հարուածները զօրաճակատում և տառաջկալ ձեռքով սովի և սառնամանիքի սարսափները, պարզ ցոյց են տալիս իրերի նման զբաղեցման անթոյլատրելիութիւնը: Ժամանակ է վերջապէս հրաժարուել իշխանութեան մասին ունեցած այդ տարօրէն հասկացողութիւնից և իշխանութեան գոյութեան մասին ունեցած մեր անմիտ երկիւղից: Երկուսից մէկը, — կամ Ռուսաստանը նոր իշխանութիւն կը ստեղծի կամ կը կործանուի: Դրա հետ կապուած է ամենամեծ հարցը. — ո՞վ կը տալիս Ռուսաստանին այդ իշխանութիւնը, որին նա խիստ ծարաւել է: Արդեօք նա ծնունդ կտանէ դեմոկրատիայի ծոցում, թէ առաջ կը գայ դեմոկրատիայի կամքի հակառակ: Դեմոկրատիայի համար, անշուշտ, կեանքի և ժաշու խնդիր է այդ:

Ով որ ուզում է փրկել դեմոկրատիան, պէտք է իմանայ, որ ժողովրդի իշխանութիւնը՝ դիպաշինների, գնուորների կամ բանուորների իշխանութիւնը չէ: Կամ դեմոկրատիան կը ստեղծի գաղափարներից, կուսակցութիւններից դուրս իշխանութիւն, կամ թէ նա կը կործանուի:

Այժմ առաջ ժողովուրդը ինքը չի կանչիլ վարեպետներին, այլ նրանք իրենք իրենց կը գան՝ առանց հրաւիրուելու: Վարեպետը կարող է լինել գերմանական նոյն այն ֆելդֆերելը, որը արդէն պատուել է մեր զօրաճակատը: Եւ եթէ մենք նրա ոտնների տակ ընկած լինենք, նա մեզ չի հաւաքիլ, այլ բաժան-բաժան կանի: Անկախ Ուկրայինա, անկախ Լիտվա, Ֆինլանդիա, Կովկաս, Ղրիմ, Գերմանիան Ռիգայում և Ռեկում — ահա ինչպիսի ձև կը ստանայ այժմեան Ռուսաստանը: Իսկ մեզ բաժին կը մնայ Մոսկուան՝ փետրահան արուած, քաղցած, ծովերից կըտրուած և գերմանական բռնակալութեանը հարկատու:

Այս այն խորհրդաւորն է, որը մենք ինքներս իսկ փորում ենք մեզ համար: Տեսէք թէ ինչպիսի յաջողութիւն ունեն այժմ անջատողական ձգտումները: Ուշադրութիւն դարձրէք, թէ ինչպիսի դիւրութեամբ ինքնավարութեան պահանջները փութում են կատարելու անկախութեան պահանջի: Այժմ ծոյն է միայն որ ինքնավարութիւն չի պահանջում անկախութեան հետ միասին: Թերեւս անջատողական այդ ձգտումների մէջ տարօրինակը նրանց ընդհանուր շարժառիթն է: Այդ խորտակուող պետական նաւից փախչելն է, որպէս զի նրա որ և է բեկորները ազատեն, որովհետեւ ամբողջը ազատելու յոյսը տատանուել է:

Արտաքին հարուածը չէ, որ սպառնում է կործանել մեզ, այլ ներքին ինքնակազմալուծման գործողութիւնը: Բայց որքան

էլ վտանգաւոր լինի այդ ներքին տխուր, մենք պէտք է ոյժ աւելնանք նրան դիմագրաւելու: Մեր միակ փրկութիւնը կայանում է պետական դիտակցութեան կատարելու զարթոյցման, դեմագոգիական շարժումից ազատուելու մէջ: Ներկայ ծանր դրութիւնից մեզ դուրս բերել կարող է միայն ազգային, ոչ-գաղափարային իշխանութիւնը՝ լայն լիազօրութեամբ լիազօրուած, և որը կարողանայ ոչ թէ յորդորել, այլ՝ հրամայել:

Վերջապէս իշխանութեան վերականգնումը չի կարող սահմանափակուել միմիայն գնուորական շրջանում: Գետնութեան ճակատագիրը չը պէտք է կախուած լինի բնակչութեան առանձին խմբակցութիւններից: Եւ հասկանում եմ, որ կառավարութիւնը կարող է և պէտք է հայրենասիրութեան կոչ անէ քաղաքացիների և երկաթուղային արհեստանոցների բանուորներին: Բայց ի դէպ եթէ այդ կոչերը ազդեցութիւն չունենան, իշխանութիւնը պէտք է դիտուած լինի բոլոր հարկաւոր ստիպողական միջոցներով ներգործելու, նոյնիսկ քրեական պատիժներ սահմանելով գործադուլների դէմ: Երբեք վտանգ են սպառնում պետական կեանքին: Նմանապէս իշխանութիւնը պէտք է օգտուի բոլոր միջոցներից, որպէս զի յափշտակութիւններ տեղի չունենան և զօրքին ու քաղաքներին հաց մատակարարուի:

Վտանգի չափազանցութիւնը պահանջում է և արտաքոյ կարգի լիազօրութիւններ: Թող դեմոկրատիան վճռի, վերջապէս, իւր ճնորն առնել իշխանութիւնը, այլապէս իշխանութիւնը նրա ձեռքից կը խլուի: Մեր առաջ դրուած է անխուսափելի մի ծանր հարց. կամ ուժեղ դեմոկրատական իշխանութիւն է ստեղծուելու կամ թէ ուժեղիւն իշխանութիւն է առաջ դալու — երբեք ոչ նապարհ լինել չի կարող: Իսկ նրանց, որոնք կառավարութեան լիազօրութիւնների լայնացումը նկատում են հակադեմոկրատական և ուժեղիւնական միջոց, եւ կը պատասխանեն մի լարք հարցերով:

Թի՞թէ դեմոկրատական է ամբողջ ազգի ճակատագիրը գնել այնպիսի դրութեան մէջ, որ կախուած լինի երկու գնդերի վրէժից, որոնք կուռել չեն ցանկանում: Վաղը զօրքը առանց հացի ուրիշ, որոնք կուռել չեն ցանկանում: Կառավարութեան լիազօրութիւնների լայնացումը անփութութեան պատճառով, որոնցից կախուած է գործարանների ամուրի մատակարարելու գործը: Զմեք լարք լայնացումը զաւատաւոր գաղափարի որդիները կը հիւանդանան և կը մեռնեն, որովհետեւ կը մեռնեն առանց կաթի, շաքարի և հացի: Եւ մեզ հարցնում եմ՝ դեմոկրատական է այս թէ ոչ:

Ո՞րն է աւելի դեմոկրատական. այս քաղցած անիշխանութիւնը, որը ամբոխին անթիւ տանջանքներ է խոստանում, թէ այն ստիպողական իշխանութիւնը, որը միայնակ կարող է փրկել նրան այդ դրութիւնից:

Եթէ Ռուսաստանը կենսունակ ազգ է և ոչ գիակ — նա կը վերապահի այդ իշխանութիւնը, որը կը փրկէ պետութիւնը կործանումից, իսկ մենք, առաջ քաղաքացիներ, պէտք է ցոյց տանք մեր սէրը դէպի հայրենիքը ոչ թէ սովորական զեմոկրատական ֆրազներով, ոչ թէ գիմագոգիական շողորթութիւններով, այլ ազգային անհրաժեշտութեանը հաղթականութեամբ մոլոր հարկաւոր զոհարարութիւնները անելու պատրաստակաւ և բոլոր հարկաւոր զոհարարութիւնները մեր հայրենիքին պէտք է կայանայ նրանում, որ մենք վճարականապէս հրաժարուենք ամեն տեսակ կեղծումից: Որպէսզի առաջ դեմոկրատիան զօրեղ լինի:

սութիւնից և միշտ համեմատաբար աւելի հողաղուրդ դասակարգն է կազմել Կովկասի ազգաբնակչութեան, այսօր կանգնած է սովի ճգնաժամի առաջ: Սովը վիշապանման իր ճիրանները բացած արշաւում է մեր գիւղերը:

Այս տարի ցանքսը համեմատաբար քիչ է եղած: Եղածն էլ յաճախ մնում է անբաղ աշխատաւորների պակասութեան և երկրի անապահով դրութեան պատճառով:

Մանաւանդ առաջակութիւնը մեծ հարուած է տալիս գիւղատնտեսական աշխատանքներին և արագացնում հայ և թիւրք գիւղացու տնտեսական քայքայումը:

Առաջակութիւնը լարում է նաև երկու հարևան ժողովուրդների յարաբերութիւնը, և այդ չարաբաստիկ երևոյթը անդրադառնում է Կովկասի ընդհանուր վիճակին:

Աւելի ևս տնտեսափելի է մանաւանդ սովը գաղթականութեան համար: Կառավարութեան պարենաւորման մարմինները հնարաւորութիւն չեն տալիս Կ. Հ. Բ. Ը. կից կազմուած պարենաւուման բաժանմունքին՝ մթերքներ փոխադրելու գաղթականութեան անհրաժեշտ պէտքերի համար:

Եթէ մեզ մօտ Կովկասում հայ գաղթականութիւնը անվիճելի կերպով տառապում է սովից, հապա երկրում—Տաճկահայաստանում անպայման աւելի սարսափելի կարելի է համարել նրա վիճակը:

Արդէն հատուկապէս հեռապիւրները հաղորդում են Ալաշկերտի և ուրիշ գրաւուած շրջանների հայ փախստական ժողովրդի տնտեսական դժնդակ կացութիւնը: Գրաւուած վայրերից Վանի շրջանը միայն համեմատաբար աւելի ապահովուած կարելի է համարել առժամապէս սովի ուրուականից: Այնտեղ, Վասպուրականցի գիւղացին՝ պատենութիւն է ունեցել շնորհիւ իւր տոկունութեան և չարքաշ աշխատութեան, բաւականին վարուցանք աւել և եթէ յանկարծական նահանջ կամ ուրիշ դժբաղդութիւն չըլինի, Վասպուրականի հայութիւնը պիտի կարողանայ իր ապրուստը մասամբ ապահովել:

Կովկասահայ գիւղացութիւնը սովի ճիրաններից փրկելու համար միջոցներ են ձեռք առնում, կոպերատիւ հաստատութիւններ են հիմնում գիւղերում:

Թէ ինչ փրկարար և կենսական նշանակութիւն ունի կոպերացիան հայ գիւղացութեան համար, գրա մասին չարժէ բացատրութիւններ տալ: տնտեսական բացատրութիւնը նշանակութիւն չունի ժողովրդի համար, հարկաւոր է գործնականապէս հասկացնել նրան կոպերացիայի արժէքը:

Հարկաւոր է բոլոր հայ գիւղերում բաց անել կոպերատիւ սիստեմի վրայ հիմնուած խանութներ, որոնք ոչ միայն բաւարարեն տեղական հայ ազգաբնակչութեան կարիքներին, այլ և գաղթականութեան կարիքներին:

Կոպերատիւ շարժումը ընտելացնելով և ժողովրդականացնելով, նրա նշանակութիւնը գործնականապէս բացատրած պիտի լինեն գիւղացուն, որը ըմբռնելով դրա աչքառու և փրկարար օգուտը, սիրով և հաւատքով պիտի կապուի այդ գործի հետ:

Պատերազմի, առաջակութեան և ուրիշ պատճառներից թէ ֆիզիքապէս և թէ քարոյապէս ընկճուած է գիւղացութիւնը, եթէ սովն էլ վրայ հասնի, արդէն անկումը կատարեալ պիտի լինի: տնտեսական անկումը պիտի խորտակի բոլոր օգային քարոզներն ու խոստումները, որը ամեն քայլափոխին արւում է աւթի և տառապած ժողովրդին: Ապահովեցէք նախ նրա ապրուստը, նրա ֆիզիքական գոյութիւնը, ապա նրանից ապաստեցէք գոհաբերութիւն:

Զոհաբերութիւն մեր ժողովուրդը արել է և պիտի անի

ամեն անգամ, միայն թէ նրա զոհաբերութիւնը չըպէտք է չհագործել նրա ինքնասպանութեամբ և տառապանքով:

Զոհաբերութեան փոխարինումը ընկնում է բոլոր այն վարիչների ու ղեկավարների վզին, որոնք շարունակ պահանջում են, բայց իրենք իրենց ապրկարութեան և անփութութեան պատճառով ոչինչ չեն տալիս:

Կովկասեան բնակչութիւնը, մասնաւորապէս հայ գիւղացութիւնը ապրում է այս բոպէիս սովի մղձաւանջի տակ: նա այլևս քայքայուած է տնտեսապէս և ուժ չունի դիմագրելու մէկը միւսին յաջորդող հարկու հարուածներին: Հարկաւոր է լուրջ ուշադրութիւն և անդուլ աշխատանք, նրա գոյութիւնը ապահովելու և թեթեացնելու համար:

Թ.

Գեղարուեստ

ՎԱՀԱԳՆ

Հրդեհի տատուած, հրդեհ ու կրակ—
Օ, Վահագն արի! —տեսնում եմ ահա,
Որ ծիծաղում ու բրբջում են նրանք
Արնաքում ընկած գիակիդ վրայ:
Թէ մի՞ք էիր դու... եկան, երգեցին
Մի հին իրիկուն գուսանները ծեր,
Որ հզօր ես դու, հրոտ, հրածին,
Որ դու կը բերես փրկութիւնը մեր...
Եւ հաւատացինք՝ հարբած ու գինով՝
Որ դու կան, հզօր, մարմնացում ոյժի:
Իսկ նրանք եկան՝ արիւնով, հրով
Մեր երկիրը հին դարձրին փոշի...
Եւ քարշ տուեցին դիակն արնաքում,
Նետեցին քաղցած վոհմակներին կեր—
Եւ կեանքի հիմերն անգունդը ընկան
Ու արնոտ միգում ճարճատում են դեռ...

Նոյնի Զարեկ

Տարեգիր Կ. Հ. Բ. ԸՆԿ.

- Կ. Հ. Բ. ԸՆԿ. Խորհուրդը շնորհակալութեամբ ստացել է.—
—պ. Կար. Շիրինեանից յօդուտ «Շիրինեան» գրադարանի 150 ա.
—պ. Ա. Մելիք-Ազարեանից դպրոցական նպաստ 900 ա.
—Շուշանիկ Զուրեանի անուանակոչութեան օրը ժողովուած յօդուտ օրերի 178 ա.
—Ն. Թումանեանից յօդուտ օրերի 40 ա.

ՊԱՐՆԱՅԻՆՈՐՄԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ ՊԵՏ. ՄԻՋՈՑՆԵՐՈՎ

Դրութիւնը շարունակում է մեալ անփոփոխ: Վերջին շաբաթում ստացուած է ընդամենը 4 վազոն ալիւր:

Երբ հարկւր հազարաւոր մերկ և սովին մատնուած գաղ-

թականութիւնը անհամբեր սպասում է օգնութեան, չենք կարող լսել, խնդրին սառն վերաբերուելու շնորհիւ գրութիւնը աւելի կրիտիքական է դառնում:

Մենք «Համալսարան»-ի նախորդ համարում յիշել էինք, որ Ընկերութիւնն նպատակ ունենալով հացի ճգնաժամը թեթևացնել գետնախնձորի գործածութեամբ, Ախալցխայում ձեռնարկել է գետնախնձորի գնումներ կատարել և յոյս էինք տածել որ Թիֆլիսի նահանգական պարենաւորման կոմիտէն, աչքի առաջ ունենալով գրութեան կրիտիքական լինելը, չի յապաղիլ անհրաժեշտ թոյլտուութիւնները տալ:

Գնումներն արդէն արուած են, բայց ցաւալին այն է, որ մինչև այժմ ձեռնարկութիւնների պատճառով փոխադրութեան թոյլտուութիւնը ձգձգւում է:

Սովոր փաստօրէն սկսուել է. դանդաղելը յանցանք է: Իրերի գրութիւնը մեզ թելադրում է, որ արդէն ժամանակն է թափ տալ մեր վրայից ձեռնարկութիւնների հին փոշին՝ նրա աղէտաբեր հետևանքներից խուսափելու համար, ժամանակը սպասել չը գիտէ, պէտք է զգոյշ լինել ժողովրդի կեանքի հետ խաղալուց:

ՀԵՌԱԳՐԵՐ ՊԱՐԵՆԱՎՈՐՄԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔԻՆ

Վան—Օհանջանեանից.—Ենթարկուեցի քրդերի յարձակման: Դադթականները խիստ տուժեցին, սպանուած և վիրաւորուած են 4 սայլապան: Տաւարը տարան: Հաղորդակցութիւնը ղէպի Վան խիստ վտանգաւոր է դառել. անհրաժեշտ է կտրուկ միջոցներ ձեռք առնել:

Քրոնիկոն

Մոսկուայում գումարուած պետական խորհրդակցութիւնը վերջացաւ, ժամանակաւոր Կառավարութիւնը նկատի պիտի ունենայ խորհրդակցութեան մէջ արտայայտուած կարծիքները երկրի գրութեան մասին և ըստ այնմ պիտի դասաւորէ իր գործունէութիւնը:

—Մոսկուայից հաղորդում են, որ Լազարեան ճեմարանի տեսուչ Գեղուխանովը արձակուած է. ճեմարանը պիտի անցնի հայկական գաղութի ձեռքը. միջոցներ պիտի ձեռք առնուեն մեր հոգևոր դպրոցներից աւարտողներին ճեմարան անց կացնելու:

—Հայ զինուորներ և սպաներ արդարացիօրէն բողոքում են իրենց ծննդավայրերում տեղի ունեցող աւազակութիւնների համար, պահանջում են կտրուկ միջամտութիւն. Երբ արդեօք Անդրկովկասի իշխանութիւնը իր մրափած աչքերը պիտի բանայ:

—Փարիզում սկսուել է հրատարակուել «Վերածնունդ» անունով թերթը, որ պիտի նուիրուի հայկական արուեստին և պրոպագանդային. թերթի շուրջը համախմբուած են Ֆրանսայի և հայ կարող ուժեր:

—Ամերիկահայերի մէջ ստեղծուած ազգ. միութեան կենտրոնական վարչութեան սարքած հանգանակութիւնը տուել է խոշոր արգիւնք և առաջ բերել մեծ խանդավառութիւն:

—Վերջերս ապրուստի ծայրայեղ նեղութիւնից դրուած հայ գաղթականները մասսայօրէն դադրում են դէպի Ամերիկա. մեր հայկական մարմինների ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում այս աղէտաբեր բայի համար:

—Վրաց ազգայնամուլ թերթերը հարց են բարձրացրել վրացիներէն լեզուն տիրող դարձնելու բաղադրային գումանկրում. երկի նրանք մոռացել են, որ ուրիշ ազգութիւնների լեզուներն ևս գոյութիւն ունեն:

—Սահմ. ժողովի Անդրկովկ. Ընտր. Կոմիտէն տեղեկութիւն է ստացել, որ Սահմ. ժողովի ընտրութիւնների համար Թիֆլիսի և Գութայիսի վեհակազրութիւնը վերջացել է:

Համալսարնային պատերազմը

Ռուսաց արեւմտեան ճակատում վերջին շաբաթուայ ընթացքին ռազմական մեծ փոփոխութիւն կատարուեց: Գերմանական բանակը կարողացաւ պատռել Ռիգայի ճակատը և դրաւել Ռիգան՝ համանուն ծոցի վրայ գտնուող պատերազմական մեծ նշանակութիւն ունեցող նաւահանգիստը:

Ռուսական համեմատաբար գերազանց ուժ ներկայացնող բանակները մէկը միւսի ետեւից սկսան նահանջել և ցրուել ոչ խարի հօտի նման: Թշնամին խելայիցօրէն արշաւում է Գետրոգրադի վրայ: Գետրոգրադում մեծ յուզում է առաջ բերել Ռիգայի անկումը:

Օգոստոսի 23-ին մեր զօրքերը նահանջեցին Աս գետից միւս ափը. Պսկովի ճանապարհի վրայ Թշնամին յարձակում գործեց և 50 վերստ Ռիգայից հիւսիս-արեւելք յառաջացաւ: Մեր զօրքերը, որ գործում էին Ռիգայի արեւելեան մասերում, թշնամու ճնշման տակ յետ քաշուեցին Զիգաւ-Լեմբուրկ գիծը: Ռիգայի ծովածոցն եկան գերմանական սուզանաւեր: Գոմելայի ուղղութեան վրայ եռանդուն թնդանօթամարտ է:

Ռումանական ճակատում Թշնամին Սլոբոդզէի շրջանում շարունակում է գրոհներ, գրաւելով երկու բարձունք. մեր զօրքերը հակաշարձակումով վերականգնեցին կորցրած դիրքերը և գերեցին 200 հոգի:

Անզո-Ֆրանսական ճակատում անդլիացիք օգոստոսի 22-ին յանկարծակի յարձակում սկսեցին Լանսից հարաւ. թշնամու կորուստները մեծ են: Լա Բուսէից հարաւ-արեւելք յետ է մղուած թշնամու գրոհը: Շամպայնում ֆրանսացիք դիմել են աշող յարձակումների:

Դուալական ճակատում Բրեստովիցում իտալացիները շարունակ առաջ են գնում: Իւլեան Ալպերում օգոստոսի 22—23 իտալացիների վերցրած գերիների թիւը հասնում է 8 սպայի և 330 զինուորի: Շեզրի հովտում խլուած են 1 թնդանօթ և 3 գնդացի:

ԿՈՉ ԳԻՒՂԱՅՈՒԹԵԱՆԸ

Պետրոգրադ, 22 օգոստ.—Գիւղացիական պատգամաւորների համագումարական խորհրդի գործադիր կոմիտէն գիմել է գիւղացութեանը մի կոչով, որի մէջ ի միջի այլոց, առում է. Փրկեցէք ազատ հայրենիքը: Նրան մահացու վտանգ է սպառնում: Ազատ Ռուսաստանին, նրա բանակին, շատ գիւղերին և քաղաքներին սով է սպառնում, Ռուսաստանի մի քանի տեղերում սովը արդէն սկսուել է: Ոսկրացած ձեռքով նա բռնում է ժողովրդի և բանակի բուկը: Դէհ, փրկեցէք այժմ ազատութիւնը, փրկեցէք հայրենիքը, հողը, ազատութիւնը և ժողովուրդը: Հաց տուէք, շուտով հարցրէք, մի յապաղէք, հացի գները չեն բարձրացուիլ, որովհետեւ ցնի բարձրացումը վտանգաւոր է պետութեան համար և անօղւում է ժողովրդի համար: Գործադիր կոմիտէն պաշտպան է կանգնած գիւղացութեան շահերին, աշխատում է գիւղին անհրաժեշտ միջոցներ մատակարարել տալ հաստատուն գներով:

նա քաղաքականական ասում է ձեզ—ժողովրդի կարիքները լիովին բաւարարելու հնարաւորութիւն չկայ: Հասել է մեծ ժամը: Թըշնամին դուան առջնն է: Բանակը երեւոյի է: Երկրի մէջ տարաձայնութիւններ կան և սով է տիրում: Չարթիք, մեծ ժողովուրդ, երկրագործ, վճռում է թո՛քաղը, լարիւր ուժերը, փրկիր հայրենիքը:

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՐ

Ստոկհոլմ, 24 օգոստ.—Ստոկհոլմի սոցիալիստական խորհրդաժողովի կազմակերպիչ կոմիտէն հրաժարուեց խորհրդաժողով հրաւիրելուց, նկատի առնելով անցադրային հարցի դժուարութիւնները: Հենդերսոնը յայտնեց, որ Ստոկհոլմի խորհրդաժողովը չի կայանալ, մինչև բանաւորական կուսակցութիւնները համաձայնութեան չը գան:

Լոնդոն, 22 օգոստ.—Հենդերսոնը հետեւեալը յայտնեց մամուլի բերօյին. «Միջազնակցական խորհրդակցութեան մէջ երևան եկած տարաձայնութիւնները թէ առանձին ֆրակցիաների միջև և թէ ազգային կազմակերպութիւնների միջև ոչ միայն վշտասակար, այլ և կոթանաբար են, ուստի չի կարող խօսք լինել որևէ խորհրդաժողովի մասին, քանի որ չեն վերացուած այդ տարաձայնութիւնները»:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կ. Հ. Բ. Ընկ. Արասթումանի նիւղի վարչութիւնը շնորհակալութիւն է յայտնում Բաթումի բնակիչ պ. Մկրտիչ Իւանեանին՝ նրա նուիրած մի հարիւր ուսուցիչ համար իր վաղամեծիկ որդի Յովհաննէսի մահուան յիշատակին:

Շնորհակալութիւն նոյնպէս և պ. պ. Արմենակ Գեորգեանին և Միքայէլ Եսայիանին, որոնք սիրայօժար կերպով յանձն առան ճիւղիս օգտին հանգանակութիւն անել, որով և զոյացած 220 ո. ստացուեց Նրանցից:

Արասթումանի վարչութիւն

Կ. Հ. Բ. Ընկ. Դիլիջանի վարչութիւնը խնդրում է թոյլ տալ շարաթաթերթիդ միջոցով յայտնել խորին շնորհակալութիւն տ. Հերսիլիա Միլանիչ Թումանեանին, որը նուիրել է տեղիս զըրադարանին հարիւր ո. իւր հանգուցեալ մօր՝ Եղիսաբէթ Աուլեանի հոգեհանգստի առթիւ:

Վարչ. գանձապահ՝

Ս. Սարգսեան

Խմբագիր՝ ՍԱՄՍԱՆ ԳԱՐՈՒԹ-ԻՆԵԱՆ

Հրատ. Կ. Հ. Բ. ԸՆԿԵՐՈՒԹ-ԻՆ

Յայտարարութիւններ

Կ. Հ. Բ. Ընկ. Խորհուրդը յայտնում է ի գիտութիւն Ընկերութիւնից նպաստ ստացող դպրոցների հոգաբարձութիւններին և ճիւղերին, թէ՛ 1917/18 ուս. տար. ընթացքում ևս այդ դպրոցները ստանալու են նպաստներ Ընկերութիւնից, մինչև 200 ո. ըստացողները 2—ից մինչև 50 տոկոս յաւելումով, իսկ աւելի ըստացողները 25 տոկոս յաւելումով:

Խորհուրդը խնդրում է այդպիսի դպրոցների հոգաբարձութիւններից և ճիւղերից վաղօրօք հոգալ բանալ դպրոցները, որովհետև այն դպրոցները, որոնք մինչև առաջիկայ սեպտեմբերի 20-ը բացուած չեն լինի, կը զրկուեն նպաստներից:

ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ ԵՒ ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ

Ամերիկայից վերադառնալէս յետոյ, որոշած եմ հրապարակային անգլ. մի դասընթացք սկսել յառաջիկայ սեպտ. 10-էն վերջ: Ուսանողութեան ալ պատենութիւն մը տալու համար որոշած եմ երեկոյեան ժամը 8—9 լոկ երկսեռ աշակերտներ ընդունել: Ֆրանսերէնի բաժնումս ալ. Կամդանն ալ ֆրանսերէն պիտի դասաւանդէ ցանկացողներուն: Պայմաններու մասին դրել Մէժէվայեա փող. № 28 կամ անձամբ տեսնել զիս ժամը 6—7, 4—1

Ե. Ս. Սահակեան

Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկ. նպաստով պատուող դպրոցների համար հարկաւոր են

ՈՒՍՈՒՑԻՉ-ՈՒՍՈՒՑՁՈՒՆԻՆԵՐ

ցանկացողները պէտք է գիմեն գրասենեակ. Արաս-Արասթեան հրատ. № 7:

Հայկ. Կենտ. Կոմիտէի հովանաւորութեան տակ գտնուող որբանոցների համար հարկաւոր են միջնակարգ կրթութեամբ հմուտ փորձառու կառավարչուհիներ և կառավարիչներ: Ցանկացողները թող գիմեն Կոմիտէի գրասենեակը, Абасть-Абадская, 7.

Կովկասի Հայոց Բարեգործ. Ընկ. դպրոցների համար հարկաւոր է ՏԵՍՈՒՉ: Պայմանների մասին գիմել Ընկեր. գրասենեակը.

Абасть-Абадская, № 7

3—2